

ти як режисер до середини 1990-х, коли кіновиробництво практично на всіх українських студіях припинилося. З тих пір він присвятив себе тільки викладанню на кафедрі операторської майстерності КНУТКиТ ім. І. Карпенка-Карого. Він – людина стійких переконань, національно свідома. Його творчий стиль строгий, що походить не тільки від характеру, а й від побаченого і пережитого.

Саме Сергію Опанасовичу, ветерану-інтелектуалу, Національна спілка кінематографістів довіряла відкривати з'їзди, пленуми. Він не дурався, до 2020-го року приходив на всі важливі зібрання і своїми виступами, хочеться дума-

ти, не тільки паснажував, а й збагачував присутніх.

Люди його професії мають справу з технікою, вони обізнані зі здобутками й секретами світового візуального мистецтва. І не часто трапляється, що оператор може зафіксувати свій досвід у письмовому вислові. Сергій Опанасович поєднував у собі величезний життєвий та професійний досвід і мудрість мислителя. Йому доля подарувала довгий вік – і він не змарнував відведеного йому часу. Гадаю, що саме ізоляція в час пандемії коронавірусу, відірваність від улюбленої роботи прискорили його відхід, що сталося в січні 2022 року.

«Харків! Харків!»

Пам'яті Світлани Олешко

Юлій Швець

В 90-ті роки, будучи студенткою філологічного факультету Харківського державного університету, Світлана Олешко разом з однодумцями – студентами театрального випуску та молодими акторами – почала «театральну розбудову» міста з поезій авторів Розстріляного Відродження, зокрема, Миколи Хвильового, а також шістдесятника Василя Симоненка. Згодом на імprovізованому театральному майданчику зазвучали тексти її чоловіка Сергія Жадана («Червоний Елвіс»), Оксани Забужко («Планета Полин») та інших українських авторів. Були й досить несподівані модернові проекти, як, наприклад, «Театротерапія як метод соціальної реабілітації». В них професійні режисери створювали вистави разом із засудженими виправних колоній Харкова та Львова. Якщо коротко, то під керівництвом Світлани діяв, мабуть, найбільш нестандартний для Харкова професійний колектив – з яскравим соціально-політичним репертуаром, грантовим фінансуванням і хронічною відсутністю приміщення для репетицій (влада міста, як відомо, не дуже поважала сміливий театр). І все ж, Світлана перетнула Атлантику, й її виставу театру «Арабески» в США подивився колишній харків'янин, метр театральної критики, філолог, лінгвіст, науковець зі світовим ім'ям Юрій Шевельов, який оцінив її відважний характер.

Після початку повномасштабної агресії на запрошення польської сторони Світлана працювала в Театрі Польського ім. Арнольда Шифмана у Варшаві. Її остання вистава в цьому театрі – мюзикл, прем'єра якого відбулася навесні 2024 року, – стала своєрідною даниною пам'яті Лесю Курбасу, Миколі Кулішу й іншим учасникам Розстріляного Відродження, з якими Світлана – тепер уже очевидно – мала нерозривний ментальний зв'язок. В центрі сюжету Сергія Жадана «Харків! Харків!» – вільно викладена історія укра-

Режисерка Світлана Олешко.

їнського театрального генія Курбаса, починаючи з його прибуття до Харкова, боротьби за нове мистецтво та закінчуючи пострілом – не тим, що в Сандармоху, а тим, що, на щастя, не вдався, коли молодий Лесь стрілявся через нерозділене кохання... В грудні 2024 року після тривалої хвороби Світлана Олешко відійшла у Вічність.

З акторкою театру «Арабески» й художницею з гриму Оленою Хомуцькою, виконавцем ролі Леся Курбаса у виставі «Харків! Харків!» Театру Польського ім. Арнольда Шифмана актором Модестом Рудинським та сценографкою, художницею по костюмах Катажиною Завістовською – людьми, які близько знали й працювали зі Світланою, ми зустрілися онлайн.

Юлій Швець. *На яких виставах ви працювали зі Світланою?*

Олена Хомуцька. Як акторка «Арабесок» я брала участь у створенні та відновленні багатьох вистав: «Декалог», «Енеїда», «Red Elvis», «Постправада», «12 Офелій», «Ромео і Джульєтта. Класична комедія». Світлана давала можливість своїм колегам проявити себе не лише як виконавцям ролей, на-

Олена Хомуцька

приклад, я була художником з костюмів проєкту «12 Офелій», гримером «Ромео і Джульєтти. Класичної комедії». В грудні 2023 року Світлана запросила мене до Варшави як художницю з гриму

Модест Руцинський

для відеосцен вистави «Харків! Харків!».

Модест Руцинський. «Харків! Харків!» був нашим першим і єдиним спектаклем, який ми створили разом. Це моя перша головна роль у Польському театрі у Варшаві. Дослідження театру Курбаса, його персонажів і перенесення їх на сцену стало справжньою пригодою, уроком театру та життя. Світлана завжди

підкреслювала силу та важливість послання авангардного українського театру, будучи його видатною представницею. У процесі роботи ми стали групою друзів, які створюють театр. Театр світла. Театр на «ТАК». Як Лесь Курбас.

Катажина Завістовська. Вистава «Харків! Харків!» була й моєю першою співпрацею зі Світланою. Ми познайомилися у травні 2022 року завдяки Агнешці Кехер-Генсель, яка очолює Польську організацію Міжнародного театального інституту.

Катажина Завістовська

З першої розмови ми знайшли спільне бачення театру. У нас було багато точок дотику в естетичних та візуальних аспектах театального мистецтва. Я зрозуміла, що Світлана знає багатьох польських театральних діячів: режисерів, менеджерів, акторів, яких знаю і я.

Але вона не була знайома з польськими сценографами, тож запропонувала мені співпрацю в майбутньому. Ми підтримували зв'язок, вона відвідала мене в Гданську, і я можу сказати, що ми стали ближчими і як друзі.

Ю. Ш. На мій погляд, вистава «Харків! Харків!» демонструє не тільки безмежну любов режисерки Світлани Олешко та письменника Сергія Жадана до свого міста, а й драматизм існування творчих натур у ньому. Чи мала Світлана якісь більш особисті думки стосовно образу міста, які прямо, можливо, не озвучувала у виставі?

О. Х. Світлана дуже любила своє місто і багато розповідала про нього всім учасникам вистави. Вона раділа і пишалася тим, що тепер польські актори знають про Курбаса, про його вистави, про театр «Березіль» і його історію, а також про наш улюблений Харків. Вона навіть дарувала акторам книжки про Курбаса.

К. З. Так, вона ділилася, адже Харків був її рідним містом. Завдяки цим розмовам я дізналася багато про це місто: наскільки воно було багатим і відкритим, скільки там було університетів, видів промисловості, різноманітної архітектури. Мені було дуже цікаво, адже я ще не відвідувала жодного українського міста. На початку XX століття, коли розгорталася наша історія, я могла порівняти Харків із Берліном чи Парижем завдяки його насиченому мистецькому та інтелектуальному життю. Ми переважно зосереджувалися на театральному авангарді, коли народжувалися нові ідеї.

М. Р. Вона багато розповідала нам про Харків та Україну – сьогодишню й ту, часів Курбаса. Ми дивилися фільми, слайди, слухали історії, щодня обговорювали новини. Спогади Світлани про її театр, місця, які вона відвідувала, історію «Будинку «Слово» та вигляд зруйнованих будівель сьогодні пробуджували в нас ще більшу рішучість працювати. Це була найчистіша форма протистояння злу, поширення та збереження свідомості через музику, поезію та акторську майстерність. Ми відчували, і завжди відчуваємо, коли граємо, що це не просто приємний вечір у театрі.

Ю. Ш. У виставі багато відсилок до п'єси Миколи Куліша «Маклена Граса», побудованої на матеріалі життя у Польщі на початку 1930-х років. Модесте, Катажино, ви раніше знали п'єсу?

М. Р. Я не знав цієї п'єси. Але ми зі Світланою багато розмовляли про неї, і обставини, за яких Курбас ставив її, стали мотивом для показу з гумором антисистемної та ліберальної позиції українського авангарду щодо порожнього соціалістичного мистецтва. Нам весело в цій сцені. Трохи ризиковано, але це наша роль. Іноді провокувати. Ми також перевіряємо дистанцію наших глядачів.

К. З. Чесно кажучи, я ніколи раніше не чула про Леся Курбаса. Завдяки польським дослідникам у нас були публікації про його роботи й ідеї, але я не цікавилася українськими театральними діячами минулого. Це велика прогалина в моїй освіті, адже я добре знайома із театральними митцями Німеччини чи Франції того часу. Зустріч зі Світланою багато чого мене навчила про українську театральну культуру, і я тепер більш відкрита до її вивчення. Якщо проводити порівняння, то Лесь Курбас був поєднанням Станіслава Ігнація Віткевича, Леона Шиллера та Юліуша Остерви в одній особі. Його експериментальна робота охоплювала не лише літературні та режисерські аспекти, а й візуальні та естетичні частини вистав. Це було дуже інноваційно для Європи того часу.

Ю. Ш. Що було найцікавішим чи незвичним при роботі над виставою?

О. Х. Коли ми обговорювали зі Світланою цю роботу, вона постійно хвалила організацію робочого процесу в

Світлана Олешко та Анджей Северин на репетиції вистави «Харків! Харків!». Режисерка Світлана Олешко. Театр Польський імені Арнольда Шифмана в Варшаві.

Сцена з вистави «Харків! Харків!».

Театрі Польському. Вона була в захваті від сценографки та композитора, від допоміжних підрозділів і, звичайно, від акторів, які включилися в роботу із натхненням та бажанням створити неймовірну виставу. Я, в свою чергу, також отримала масу задоволення від процесу створення гриму для цього проекту, всі ми були наче «на одній хвилині», а найбільшим враженням було робити грим директору театру, відомому польському актору пану Анджею Северину. Це було відповідально, мої руки тремтіли – жартую, звісно: з тремором грим не зробиш.

К. З. Для мене стиль режисури Світлани спочатку був особливо складним, але згодом адаптація відбулася несподівано легко. Ми почали обговорювати цю постановку навесні 2023 року, але текст п'єси був готовий лише наприкінці літа, тож переклад теж був дуже запізнитим! Мені довелося повністю довіритися ідеї Світлани, коли вона пояснювала свою концепцію. Я намагалася підтримати її ідею своєю візуальною уявою, і завдяки моєму досвіду сценографа та художника з костюмів це вдалося.

М. Р. Мій театральний і життєвий досвід дуже співзвучний із Світланиним баченням театру. Все потрібно репетирувати 100 разів. Проте це була командна робота. Вона довіряла нам. Ми сперечалися не раз про вибір засобів вираження. Якимось, коли Світлана наполягала на своєму вирішенні сцени, вона – на наш подив – поступилася: «Ах, ти ж дитя реалізму». Такі зіткнення давали цікаві результати. Думаю, найпрекрасніше в театрі – це зустріч з людьми. Створення команди. Погляд в одному напрямку. Напрямок, який визначили Світлана й Курбас. Нам вдалося це зробити, хоча не без труднощів і важкої праці. О, і ми спілкувалися із Сергієм Жаданом по відеозв'язку. У нього була перерва між концертами через загрозу вибуху. Це був надзвичайний досвід.

Ю. П. Чи є речі, особливі відчуття, які запам'яталися після спілкування зі Світланою за межами театральної зали й робочого процесу?

О. Х. Ми багато спілкувалися поза репетиціями. «Арабески» ніколи не були просто театром чи роботою. Це завжди була команда однодумців, друзів, родина.

М. Р. Іноді після роботи ми сідали й знову (усміхається) обговорювали виставу. Шукали ідеї та натхнення. В одній

зі сцен я виходжу як американський кореспондент. Ми довго думали, як його показати. Пам'ятаю, що раптом заправив штанини у шкарпетки, надів кашкет поверх голови, руки поклав на стегна й із широкою усмішкою запитав: «Це він?» Вона відповіла зі сміхом: «Тобі за це «Оскар» дадуть». І я отримую свій «Оскар»... у фінальній сцені. Щоразу ввечері. Хіба це не чудово?

К. З. Вона була сповнена енергії, мала величезні знання з театру та літератури, і я постійно відчувала, що ми можемо обговорювати важливі мистецькі теми. Але іноді вона відкривала своє серце, ділилася інтимними думками та емоціями. Ми готували їжу, потім їли, пили вино, і теми для розмов були безмежними! Я сумую за цими моментами.

Ю. П. Можливо, є слова, які вам хотілося б сказати Світлані за життя, але з якихось причин ви їх тоді не сказали?

О. Х. Велика вдячність за знання, навички, поради, за теплі зустрічі і довгі розмови, за жарти та історії, за книжки і рецепти... всього не перерахуєш.

К. З. Коли вона захворіла і її тіло ослабло, я була поруч, як і багато хто з нас. Наша постановка розпочалася у грудні 2023 року, і до прем'єри ми проводили майже кожен другий тиждень разом, живучи в сусідніх квартирах Польського театру. Я дуже сумую за цим інтенсивним і чудовим часом! Я дуже вдячна Світлані! Завдяки її зобов'язанням і зв'язкам в українській спільноті у Варшаві, я познайомилася з прекрасними та цікавими людьми: журналістами, поетами, письменниками, а також чудовим хореографом, гримером та косметологом!

М. Р. Думаю, наша розмова завдяки нашому мистецтву досі триває й триватиме. Я хотів би сказати їй одного прекрасного дня, який неодмінно настане: «Світо, сьогодні ми тут і граємо у твоєму Харкові. Як і домовлялися».

Р. С. З сумом згадав, що коли працював у Харкові, написав всього пару рецензій на вистави занадто «лівацького», як мені тоді здавалось, театру з яскраво вираженим «проектним» духом – спектаклі створювались, але демонструвались усього кілька разів – переважно в непристосованому для показів цеху фармацевтичної фабрики, і лише зрідка їх можна було зустріти на комфортних сценах театрів. Тож усі слова тепер, швидше, навздогін, але вони мали бути сказані.

Грудень, 2024. Варшава – Харків